

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 11 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 11 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалохонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилевич – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Эргашев Икром Абдурасулович – юридик фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохид Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пулатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабобовна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Лутфиллаев Ҳамидилло Муродиллаевич</i> “ЖАВОҲИР АТ-ТАФСИР ЛИ ТУҲФАТ АЛ-АМИР” АСАРИНИНГ МАЗМУНИ ВА ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ ҲАҚИДА	12-17
<i>Эгамбергенов Ҳайтбой Ҳамидулло ўғли</i> ТОШ ДАВРИ АҲОЛИ МИГРАЦИЯЛАРИ (ЎРТА ОСИЁНИНГ ЖАНУБИЙ, ЖАНУБИЙ-ҒАРБИЙ ВА ҚУЙИ АМУДАРЁ ҲУДУДЛАРИ МИҚЁСИДА)	18-25
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> ҚО’ҚОН ХОНЛАРИ СУЛОЛАСИНИНГ ГЕНЕОЛОГИК ТАҲЛИЛИ	26-31
<i>Mamatqulov Bekzod</i> О’ЗБЕКИСТОНДА XX-АСРНИНГ 20-40-ЙИЛЛАРИДА СANOAT TARMOQLARINING RIVOJLANISHI VA KADRLAR TARKIBINI SHAKLLANTIRISH JARAYONLARI	32-38
<i>Asadova Ra’no Baymanovna</i> О’ЗБЕК- HIND MUNOSABATLARINING YANGI BOSQICHGA KO’TARILISHI: HAMKORLIK ISTIQBOLLARI	39-42
<i>Saidova Raxima</i> О’ЗБЕКИСТОН ВА ИТАЛИЯ MUNOSABATLARINING ME’YORIY-HUQUQIY MANBALARI	43-48
<i>Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich, Ergasheva Ra’no Muzaffarbek qizi</i> AFROSIYOB ARXEOLGIK YODGORLIGINING O’RGANILISH TARIXI	49-55
<i>Iriskulov Bekzod Jaxongirovich</i> TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI BYUDJETINING SARFLANISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR	56-60
<i>Mirsoatova Sayyora Turg’unovna</i> QOYATOSH SURATLARIDA IBTIDOIY DAVR IQTISODIY HAYOTINING AKS ETISHI	61-66
<i>Лухмонов Шахзод Сайфиддин ўғли</i> ВЛИЯНИЕ ДЕНЕЖНОЙ ЭМИССИИ В 1918-1920 ГОДАХ НА СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ЖИЗНЬ НАРОДОВ ТАССР	67-71
<i>Axmedov Bekzod</i> SOVET HOKIMIYATI TOMONIDAN O’ZBEKISTONDA QORAKO’LCHILIKNI RIVOJLANTIRISH TADBIRLARI.....	72-75
<i>Mamatov Jasurbek Qodirqul o’g’li</i> NAMANGAN VILOYATI ZIYORATGOHLARINING AHOLINING IJTIMOIIY HAYOTIDAGI O’RNI (UYCHI TUMANI DEVONA BUVA ZIYORATGOHI MISOLIDA)	76-80
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo’latovich</i> SURXONDARYO VILOYATI SANOATINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASINING ASOSIY YO’NALISHLARI	81-88

Ибрагимов Рахмон Зиёдуллаевич

ТОШКЕНТ ВОҲАСИ ПАЛЕОМЕТАЛЛ ДАВРИ ЖАМИЯТИ ТАРАҚҚИЁТИДА ТАБИИЙ
РЕСУРСЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 89-93

Akrorov Botir Bakhodirovich

ДОГОВОРНО-ПРАВОВАЯ БАЗА СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ИРАНА
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ 94-99

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Tursunov Bekmuxammad Omonovich

IQTISODIYOTDAGI TARKIBIY O'ZGARISHLAR SHAROITIDA SANOAT KORXONALARI
RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASH MEKANIZMI TAKOMILLASHTIRISH 100-108

Muxitdinova Kamola Alisherovna

«OLMALIQ KON-METALLURGIYA KOMBINATI» AJDA ISHLAB CHIQARILADIGAN
MAHSULOTLARNING SANOAT KORXONALARIDA QO'LLANISHI 109-115

Madraximov Qaxramon Egamberganovich

INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH ORQALI IQTISODIY BARQARORLIKKA
ERISHISH YO'LLARI: XORAZM VILOYATI MISOLIDA..... 116-125

Кетманов Авазбек Маликович

КИЧИК БИЗНЕС МОЛИЯВИЙ РЕСУРСЛАРИ САМАРАДОРЛИГИ ОМИЛЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 126-134

Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich

KAMBAG'ALLIKKA QARSHI KURASHISHNING OMILLARI..... 135-142

Bahriddinov Jahongirbek Ravshanjon ogli

MARKET MECHANISMS, METHODS OF PRICE FORMATION IN THE SYSTEM OF MARKETING
OF GOODS AND SERVICES 143-152

Ilhamova Zarnigor Po'latjon qizi

MINTAQA TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI MARKETING TIZIMINI
TASNIFI 153-160

Sharipov Komil

MINTAQAVIY KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISHDAGI KICHIK BIZNESNING ROLI 161-170

Rajabov Navruzbek Azimjonovich

MAISHIY XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANISHI VA KAMBAG'ALLIKNI
QISQARTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI 171-179

Mirzaeva Shirin Nodirovna

SUPPORT AND DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN
UZBEKISTAN..... 180-187

Pardayev Rasulbek Islomovich

TURIZM XIZMATLARI SIFATINI BAHOLASHNING USULLARI VA ULARNING
TAHLILI 188-196

Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li

SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI BOSHQARISH
XUSUSIYATLARI 197-202

Рахимов Бахромжон Ибрахимович

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ 203-209

Zakirova Gulnora Mirzalievna, Madaminov Abdulaziz Anvarjon o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKSPORT VA IMPORT SALOHİYATI (NAMANGAN
VILOYATI TAHLILIDA)..... 210-216

Hasanov Ilkhom Isakovich

IMPROVING THE FINANCING MECHANISM OF THE SCIENTIFIC SUPPLY SYSTEM IN THE
AGRICULTURE OF UZBEKISTAN..... 217-221

Ibragimova Nilufar Ziyadullayevna

CHAKANA SAVDO KORXONALARIDA XIZMATLAR KO'RSATISHNING
XUSUSIYATLARI 222-227

Maxmudov Jasurbek Ergashevich

INNOVATION IQTISODIYOT SHAROITIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI MOLIYAVIY
JIHATDAN QO'LLAB-QUVVATLASH TAHLILI 228-233

Ravshanov Nodirjon Begalievich

TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI RAQOBATBARDOSHLIGINI
OSHIRISHNING AHAMIYATI 234-243

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich

SHIHOIDDIN SUHRAVARDIY FALSAFIY QARASHLARIGA IJTIMOY-SIYOSIY
VAZIYATLARNING TA'SIRI 244-248

Qutlimuratov Sardorbek Rustamovich

XORAZM JADIDLARI MA'NAVIY MEROSINING YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARINI
VATANPARVARLIK VA BAG'RIKENGLIK RUHIDA TARBIYALASHDAGI AHAMIYATI..... 249-254

Saburov Jaloliddin

XVIII-ASR OXIRI VA XIX-ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGIDA ILM-FAN VA MADANIY
HAYOT RIVOJI 255-260

Jabborov Ikromjon Jumaniyozovich

NAJMIDDIN KUBRO TA'LIMOTIDA "KOMIL INSON" TARBIYASI VA UNING AXLOQIY VA
MA'NAVIY YUKSALISHGA OID G'OYALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 261-265

Saidkulov Nuriddin Akramkulovich

FORMATION OF PERSPECTIVES REGARDING SOCIETY'S STABILITY 266-271

Adilov Zafar Yunusovich

MAHMUD AZ-ZAMAHSHARIY QARASHLARIDA SUV VA SHIFOBAXSH
MEVALAR MASALASI 272-277

Yuldashev Farrux Abdurakhmanovich

ON THE QUESTION OF THE UNIQUE ROLE OF THE PRINCIPLES OF HUMANITY AND
PATRIOTISM IN THE DEVELOPMENT AND STRENGTHENING OF THE FUTURE OF THE
YOUNG GENERATION 278-282

Ganiyev Baxodirjon Sodiqjonovich

TADBIRKORLIK MADANIYATINING SENSUALISTIK VA AKSIOLOGIK XUSUSIYATLARINING
IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLILI 283-287

11.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI*Baxronova Dilrabo*

PROTOTURKIYLARNING AMERIKA QIT'ASIGA KO'CHISHI: LEKSIK PARALLELLIZM VA ETIMOLOGIK-SEMANTIK TADQIQ 288-295

Daliyeva Madina

DETERMINANTS OF COGNITIVE MODELING OF POLYSEMY OF LINGUISTIC TERMS IN ENGLISH, UZBEK, AND RUSSIAN LANGUAGES 296-300

Paluanova Khalifa

STRATEGIES FOR ENHANCING PRAGMATIC COMPETENCE IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION (SLA) THROUGH EFFECTIVE APPROACHES 301-306

Равшанов Махмуд

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛОВ В «ДИВАНИ ЛУГАТ-ИТ ТУРК» МАХМУДА КАШГАРСКОГО 307-311

Bekbergenova Gulaim Aijarıkovna

SEMANTIC CLASSIFICATION OF ENGLISH AND KARAKALPAK ANTHROPOCENTRIC PROVERBS 312-318

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li

MURAKKAB USLUBDAGI ASARLAR XUSUSIYATLARI VA UNDA FORMALIZM YONDASHUVI 319-322

Gulamova Dilobar Imamkulovna

ADABIYOT DARSLIKLARDA EVFEMIZMLARNING QO'LLANILISHI VA TAHLILI 323-326

Xolmuxamedov Baxtiyor

TERS LUG'ATLARNING ASOSIY XUSUSIYATI VA ULARNI TUZISH METODIKASI 327-334

Chorieva Iroda Kurbonboevna

KASALLIK NOMLARI VA BELGILARI KELTIRILGAN INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI 335-339

Ganiyeva Orzigul Xayriddinovna

XX ASR AMERIKA REALISTIK QISSACHILIGIDA POETIK KONSTRUKSIYA: SHAKL VA MAZMUN MASALASI 340-345

Расулова Камола

ПОНЯТИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ. ВИДЫ АВТОРСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ 346-353

Омонов Турғунбой

“СУҒУРТА” ТЕРМИНИНИНГ ЛИНГВИСТИК ТАЪРИФИ 354-358

Хакбердиева Сайёра Фармоновна

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБЪЕКТИВИЗАЦИЯ ФРЕЙМА «МАТЬ» И «ОТЕЦ» В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ 359-364

Xolmirzayev Baxtiyor Mirzamahmudovich

IJTIMOIY-SIYOSIY ASAR TARJIMASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 365-370

Gubaydullin Artur Faridovich

CHALLENGES OF TRANSLATION IN TERRY PRATCHETT'S "GOOD OMENS" 371-376

Abdullaeva Sevara Makhsudaliyevna

EMOTIVE INTENSIFIERS OF ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES 377-381

Baymuradova Gulbaxar Chari Qizi

SURXONDARYO VILOYATI FITOTOPONIMLARINING STRUKTURGRAMMATIK

TAHLILI 382-385

Yuldasheva Nigora Baxodirovna

INGLIZ VA O'ZBEK PAREMIYALARINI O'RGANISHNING AKSIOLOGIK JIHATLARI 386-390

Quljanova To'lg'anoy Shodiyor qizi

ABDUVALI QUTBIDDIN SHE'RIYATIDA POETIK OBRAZLAR TAHLILI 391-396

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Рузметов Хайрулла

ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ
КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИГИ 397-402

Ачилова Лилия Илхомовна

ТУРИСТИК ХИЗМАТЛАР КЎРСАТИШ БЎЙИЧА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ
МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ УНИФИКАЦИЯСИ ЧЕГАРАЛАРИ
РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА 403-410

Abdubannayev Umidjon

AXBOROTGA BO'LGAN INSON HUQUQLARINI TA'MINLASHNING
RIVOJLANISH BOSQICHLARI 411-421

Халиқулов Комолиддин Носирович

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТ СУДЛАРИНИНГ ҚАРОРЛАРИНИ ТАН ОЛИШ ВА ИЖРО ЭТИШДА
ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ МАСАЛАЛАРИ 422-427

Тўраев Жавоҳир Усмон ўғли

ХОДИМЛАР МЕҲНАТ ҲУҚУҚЛАРИГА РИОЯ ҚИЛИНИШИ БЎЙИЧА ДАВЛАТ НАЗОРАТИ ВА
ТЕКШИРУВИ ТУШУНЧАСИГА ОИД НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР 428-433

Элмурзаев Билолиддин Нурмон ўғли

ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ТЕРГОВЧИНИНГ ПРОЦЕССУАЛ
МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ 434-439

Djumaniyazova Dilfuza Kamalovna, Shayakubov Shomansur Shakabilovich

IJTIMOIIY HAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLARGA
QARSHI KURASHISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBA 440-446

Алиев Асилбек Кадирович

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ (СОЦИАЛЬНЫЕ) ПРЕДПОСЫЛКИ И КОРНИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ
АЗАРТНЫХ ИГР СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ 447-451

Нодирахон Абдурахманова

РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИНТЕХА И КРИПТОВАЛЮТ: ОСНОВНЫЕ ВЫЗОВЫ И ПРАВОВЫЕ
АСПЕКТЫ 452-462

Ғайбуллаев Сохибжон Ғайбуллаевич

РЕПО БИТИМЛАР – ТАЪМИНЛОВЧИ БИТИМ СИФАТИДА УМУМИЙ ТАВСИФ 463-469

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Xusanova Mohira

OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI BAHOLASH SHAKLINI
TAKOMILLASHTIRISH 470-479

<i>Берикбаев Алишер Аликулович</i> ТАСВИРИЙ САНЪАТ ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ИЛҒОР ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ	480-483
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TALABALARNING TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA IJODIY QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI	484-489
<i>Yakubova Nafisa Odilyanovna</i> CHIZMACHILIK DARSLARIDA TALABALARNI IJODIY-KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH	490-494
<i>Musirmanov Shohboz Usmon o'g'li</i> TURIZM SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHDA AMALIYOT VA NAZARIYANING PEDAGOGIK UYG'UNLIGI	495-500
<i>Suvankulov Umid Ilxom o'g'li</i> MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA PEDAGOGLARNING DISKURSIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI	501-505
<i>Ibragimov A'lamjon Amrilloevich</i> O'QITUVCHILARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHGA KOGNITIVFUNKSIONAL YONDASHUV	506-518
<i>Jo'rayeva Feruza Baxtiyor qizi, Mavlonov Shaxzod Shahobiddin o'g'li</i> TA'LIMDA KOMMUNIKATIV INNOVATSION VOSITALAR VA ULARNING IMKONIYATLARI	519-524
<i>Siddiqova Shahnoza Ahmedovna</i> SCIENCE XALQARO BAHOLASH TADQIQOTLARINING O'ZBEKISTONDA BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINING TABIIY FANLAR SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	525-529
<i>Xoliqov Nasriddin Abdikarimovich</i> MILLIY IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING SHARTI SIFATIDA TA'LIM, FAN VA BIZNESNING O'ZARO ALOQALARI MAZMUNI	530-534
<i>Javliyeva Shahnoza Bahodirovna</i> TA'LIM SIFATIGA YO'NALTIRILGAN O'QUV MATERIALLARINI YARATISH MODEL 535-539	535-539
<i>Jumaboev Nabi Pardaboevich</i> TA'LIM SIFATIGA YO'NALTIRILGAN O'QUV MATERIALLARINI YARATISH MODEL 540-545	540-545
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> THE IMPORTANCE OF FINE ARTS IN SHAPING STUDENTS' PERCEPTION AND CREATIVITY	546-550
<i>Khojamqulov Rasulbek Kurban ugli</i> THE NEED TO DEVELOP COMPETENCY OF FUTURE ENGINEERS USING COMPUTER GRAPHICS	551-555
<i>Latipova Gavhar Shavkat kizi</i> TARIX YO'NALISHI TINGLOVCHILARI UCHUN KREATIV SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	556-564
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> ATROF- MUXITNING YUKORI XARORATIDA MUSHAK FAOLIYATI	565-568

13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI – PEDAGOGICAL SCIENCES**Received:** 31 October 2024**Accepted:** 5 November 2024**Published:** 15 November 2024*Article / Original Paper***IMPROVING STUDENT ASSESSMENT FORM IN HIGHER EDUCATION COUNTRIES****Khusanova Mahira**

Samarkand State Institute of Foreign Languages, independent researcher

moxirakhusanova@mail.ru

Abstract. In the field of philology, great attention is paid to improving the professional skills of specialists in foreign languages. Innovative research is being conducted on the introduction of information and communication technologies into the educational process in the development of scientific competencies. It is necessary to develop the communicative competence of students in teaching foreign languages. Scientifically based improvement of technologies for assessing the level of development of foreign language skills. In recent years, great attention has been paid to the in-depth study of the English language in our republic. It is necessary to start training in the necessary specialties and improving the qualifications of personnel on a large scale. One of the important components of the educational process is regular assessment of acquired knowledge. Development of students' linguistic competence in teaching English. Knowledge of a foreign language is not specifically tested, as it is learned as part of a skill. It is necessary to take into account the acquisition of language material and the characteristics of the development of speech skills.

Keywords: education, skills, communicative, competence, linguistic.**OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI BAHOLASH SHAKLINI TAKOMILLASHTIRISH****Xusanova Mohira**

Samarqand davlat chet tillar instituti Mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Filologiya yo'nalishida mutaxassislarining chet tilida kasbiy qobiliyatlarini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Fanga oid kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilishga doir innovatsion tadqiqotlar olib borilmoqda. Xorijiy tillarni o'qitishda talabalarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish lozim. Xorijiy til ko'nikmalarining rivojlanish darajasini baholovchi texnologiyalarni ilmiy asoslangan holda takomillashtirish. Respublikamizda so'nggi yillarda ingliz tilini chuqur o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Zarur mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olish va kadrlar malakasini oshirish ishlarini keng ko'lamda yo'lga qo'yish lozim. Ta'lim berish jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri o'zlashtirilgan bilimlarni muntazam baholab borishdir. Ingliz tilini o'qitishda talabalarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish. Chet tilida bilim maxsus tekshirilmaydi, chunki u ko'nikma tarkibida o'rganiladi. Til materialini o'zlashtirishni va nutqiy malakalar rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishi lozim.

Kalit so'zlar: ta'lim, ko'nikma, kommunikativ, kompetensiya, lingvistik.DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I11Y2024N70>

Jahonning yetakchi universitetlarida chet tillarni maxsus maqsadlar uchun o'qitish va mutaxassislarning chet tilidagi kasbiy-kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari keng o'rganilmoqda. Xususan, strategik sohalardan biri bo'lgan filologiya yo'nalishida mutaxassislarning chet tilida kasbiy qobiliyatlarini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Dunyoning yetakchi ilmiy markazlarida xorijiy tillarni o'zlashtirishda fanga oid kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilishga doir innovatsion tadqiqotlar olib borilmoqda. Xorijiy tillarni o'qitishda talabalarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, globallashtirish sharoitida innovatsiya jarayonining pedagogik-psixologik jihatlari va kompetentlik yondashuv nuqtai nazaridan talabalarida xorijiy til ko'nikmalarining rivojlanish darajasini baholovchi texnologiyalarni ilmiy asoslangan holda takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda ingliz tilini chuqur o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda, va ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etish maqsadida turli xalqaro tashkilotlar bilan aloqalar rivojlantirilmoqda. "Zarur mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olish va kadrlar malakasini oshirish ishlarini keng ko'lamda yo'lga qo'yish, yoshlarning xorijdagi tengdoshlari bilan ilm-fan, madaniyat, tadbirkorlik, sport va boshqa sohalarda faol muloqotda bo'lishlarini ta'minlash; nodir talantlarni tarbiyalab kamolga yetkazish va ularning salohiyatini dunyo miqyosida namoyon etishlariga imkon yaratish" muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, ingliz tilini o'qitishda talabalarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi, tizimi, va lingvodidaktik ta'minoti asoslarini aniqlashtirish, reproduktiv va reseptiv malakalarni mustahkamlovchi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish zaruriyati mavjud.

Respublikamizda chet tillarni o'qitishda talabalarning o'quv faoliyatini innovatsion metodlar asosida rivojlantirish masalalari: M.Aminov, M.Aripova, L. T.Axmedova, G.X.Bakiyeva chet tillarni o'qitish metodikasini takomillashtirish, tarjimon tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarni ekvivalentlik hodisasi asosida rivojlantirish masalalari: J.J.Jalolov, G.T.Mahkamova, I.M.To'xtasinov; nofilologik yo'nalishlarda tillarni o'qitish masalalari: S.K.Boymatova; mutaxassislik bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda bo'lajak chet tili o'qituvchisining kasbiy-uslubiy malakalarini shakllantirish masalalari: X.T.Mustafayeva, T.K.Sattarov; talabalarining davlat tilida kasbiy muloqot yuritish kompetensiyasini rivojlantirish masalalari: G.A.Asilova va M.A.Berdiyeva tomonidan o'rganilgan.

Ma'lumki, ta'lim berish jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri o'zlashtirilgan bilimlarni muntazam baholab borishdir.[1-13] Pedagogik nazorat o'quvchilarga ta'lim berish, o'qitish va tarbiyalash natijalarini tekshirish tizimidan iborat. Pedagogik nazorat ta'lim jarayonida erishilgan yutuqlarni va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi. Umumiy ta'lim nuqtai nazaridan qaraganda, o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini aniqlash, o'lchash va baholashdan iborat. [2-132]

Chet tili amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarda o'qitiladi, shu bilan birga nutq faoliyatini egallash uchun uning texnik va lisoniy tomonlari ham o'zlashtiriladi. Shu bilan birga, metodik hodisalar nazoratga olinadi. Metodik adabiyotlarda bilim, ko'nikma va malakani tekshirish haqida ko'p ta'kidlanadi, ammo chet tilida bilim maxsus tekshirilmaydi, chunki u ko'nikma tarkibida o'rganiladi, shuning uchun ko'nikma tekshiriladi.

Ko'nikmalarni tekshirishda leksik, grammatik, talaffuzni o'zlashtirish darajasi, nutq faoliyati turlarida ularning qo'llanish darajasi nazorat qilinadi. Malakalarni tekshirganda esa nutq faoliyati turlaridan muloqot vositasi sifatida foydalanish me'yorlari o'lchanadi. Nazoratning mohiyati (vazifasi, maqsadi, o'rni) aniqlanadi. Nazorat mohiyati ochilib, tekshiriladigan obyekt aniqlangandan so'ng bevosita tekshiruv jarayonini tashkil qilish masalalari ko'ndalang turadi. Nazorat metodikasida usul, tur, shakl, test va baho (reyting) haqidagi tushunchalarni aniqlashtirish muhimdir.

J. Jalolovning ta'kidlashicha, ko'nikmalarni tekshirish leksika, grammatika, talaffuz hamda nutq namunalarini bilish va nutqda qo'llash bilan bog'liq. Malakalarni tekshirish esa nutq faoliyati turlarini egallash bilan aloqador. Masalan, aktiv leksikani nazorat qilish usullari.

- berilgan nutq namunalaridan foydalanib, imkon boricha ko'proq gaplar tuzish; bo'sh qolgan joylarni to'ldirish; otlarga monand sifatlarni tanlab, birikmalar tuzish; rasmga oid so'zlarni topish va hokazo. [3-302]

Arthur Hughes (Testing for Language Teachers, 2003) nazorat usullarini test texnikasi deb beradi va quyidagicha tasniflaydi. Test texnikasi talabalarning chet tilidagi malakalari va qobiliyatlarini aniqlashda yordam beradigan vosita. Arthur Hughes misol qilib ko'p tanlovli test (MCQ), to'g'ri-noto'g'ri (True/False), qisqa javob (ushbu nazorat usuli asosan tinglab tushunish va o'qish ko'nikmalarini baholashda qo'llanadi (short answer)), bo'sh qolgan joylarni to'ldirish (gap filling) va boshqa nazorat usullarini taklif etadi.[4-75]

Saidumar Saidaliyevning-Chet tilini o'qitish metodikasidan ocherklar qo'llanmasida-nazorat usuli sifatida turli mashqlardan foydalaniladi deb ta'kidlanadi. Bunday mashqlarni tanlab olish va tavsiflash ta'limning maqsadiga bog'liq. Nazorat usullari nazorat obyektiga mos tushishi, til materialini o'zlashtirishni va nutqiy malakalar rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishi lozim. [5-211]

J.Jalolovning nazorat turlariga bergan misollari boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga mos keladi. Bu nazorat turlari bugungi kompetensiyaviy yondashuv davrida oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun soddalashgan deb hisoblaymiz. Arthur Hughesning misolida esa, aksincha, berilgan nazorat turlari bugungi kunda keng qo'llaniladigan misollar bo'lib, ular nutq faoliyati turlarini emas, balki til materialini nazorat qilishga qaratilgan. Bugungi ta'lim jarayonida chet tilini tizim sifatida emas, balki real vaziyatlarga asoslangan holda o'qitilishi maqsad etib olinganligi sababli, bu olimlarning nazorat turlarini an'anaviy nazorat turlariga kiritish maqsadga muvofiqdir.

Saidumar Saidaliyevning nazorat usuli sifatida mashqlardan foydalanish va ular nutqiy malakani rivojlantirish xususiyatiga ega degan fikrlariga qo'shilamiz, ammo bu mashqlar turlarining tasnifini keltirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Nazorat turlari. Chet tilini o'rgatishda o'quvchilarning nutqiy ko'nikma va malakalarini tekshirish turlari quyidagilardir: doimiy, mavzuiy, davriy va yakuniy nazorat. Doimiy nazorat muallimning har kuni qo'llaydigan xatolarni tuzatishga qaratilgan, amaliyotda keng tarqalgan va samarali nazorat turidir. Mavzuiy nazorat chet tilini o'qitishda mavzu yoki darslik paragrafi o'tib bo'linganda, uni umumlashtirish, takrorlash va mustahkamlash jarayonlaridagi tekshirishni anglatadi. Davriy nazorat esa chorak yoki yarim yilga to'g'ri keladi.

Mazkur nazorat sinfdagi o'quvchilarning umumiy ulgurish saviyasini namoyish etadi. Yakuniy nazorat o'tkazish o'quv yili oxiriga to'g'ri keladi va ma'lum hujjatga ko'ra o'tkaziladi. [6-305]

M.B.Chelshkova ham nazorat turlari tasnifini to'rtta (doimiy, mavzuiy, davriy va yakuniy) turga ajratgan.[82-432] Unga ko'ra doimiy nazorat og'zaki so'rov, yozma ish va pedagogik testlar yordamida amalga oshiriladi. Doimiy nazorat turi o'qituvchilar uchun talabalarning olgan bilimlari haqidagi ma'lumotni operativ ravishda olishning eng oson va qulay usulidir. Olingan natijalar o'qituvchiga ta'lim jarayonini to'g'ri yo'naltirishga yordam beradi.

Mavzuiy nazorat turi, M.B.Chelshkova fikriga ko'ra, talabalarning dasturdagi mavzularni o'zlashtirish darajasini ko'rsatadi. Ushbu nazorat turi natijalari o'qituvchilarga o'tilgan mavzu bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar olib borish yoxud keyingi mavzuni o'zlashtirishga o'tish xaqidagi ma'lumotni beradi.

Davriy nazorat-dastur bo'yicha talabalarning o'zlashtirgan ko'nikma va malakalarini nazorat qilish usulidir. Yakuniy nazorat imtihon tarzida bo'lib, unga ko'ra talabaning davlat ta'lim standartlarida belgilangan talablarni o'zlashtirganlik darajasi nazorat qilinadi. Ushbu nazorat turida asosan test usuli qo'llaniladi.[82-432]

J.Xasanboyevning-Pedagogika asarida esa nazoratning uchta turi berilgan, ular; joriy nazorat, oraliq nazorat, yakuniy nazorat. Bulardan tashqari so'nggi nazorat turi ham belgilangan. [79-456]

Pedagog olimlar I.Tursunov va U.Nishonaliyevning ma'lumotlariga qaraganda testlar orqali quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

a) ta'lim oluvchilar nazariy va amaliy bilimlarining darajasini obyektiv sharoitda aniqlash;

b) bir vaqtning o'zida bir guruh yoki ko'p sonli ta'lim oluvchilar bilimini nazorat qilish;

d) hamma ta'lim oluvchilar uchun bir xil sharoit yaratish;

e) test natijalarini tezkorlik bilan (operativ) tekshirish;

f) turli guruhdagi ta'lim oluvchilar bilimini solishtirish;

g) ta'lim jarayonida uchraydigan kamchiliklarni aniqlash va boshqalar. [65-399]

Saidumar Saidaliyevning-Chet tili o'qitish metodikasidan ocherklar qo'llanmasida quyidagi nazorat turlari farqlanadi. Joriy nazorat chet tili ta'limida keng tarqalgan bo'lib, ta'lim samaradorligini ta'minlovchi eng muhim omil hisoblanadi. Bu nazoratga ko'ra o'quvchi har darsda so'rab boriladi. Bu o'qituvchiga o'z usullarining samaradorligini belgilash imkonini beradi. [72-240]

Mavzuiy nazorat chet tili ta'limida dolzarb bo'lib, har bir mavzu yakunida o'tkaziladi. Bu kalendar mavzuiy rejada ko'rsatilgan bo'lib, o'quvchining aniq mavzuni o'zlashtirib olish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Oraliq nazorat ma'lum mavzulardan bir nechta o'tib bo'lingach yoki yarim yillik yakunida o'tkaziladi. Natijada o'quvchilarning mavzu yoki mavzu to'plamlarini o'zlashtirib olish darajalari aniqlanadi.

Yakuniy nazorat o'quv yili tugagandan so'ng o'tkaziladi va o'quvchining yil davomida olgan bilim, ko'nikma va malakalarining rivojlanish darajasi belgilanadi.[5-210] Biz yuqorida olimlarning nazorat turlariga bergan ma'lumotlariga qo'shilmiz. Ayrim joylarda nazorat turlarining nomlanishi farq qilishi mumkin, ammo ularning maqsad va vazifalari bir xil. Bizning fikrimizcha, doimiy, mavzuiy va davriy nazorat turlarida assestmentning noan'anaviy turlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Sababi, assestmentning ayni shu turi

talabalarning o'zlashtirgan bilimlarini emas, balki malakalarini ko'rsatishga imkon yaratadi, ularning chet tilida nimalar qila olishlarini aniqlaydi.

Yakuniy nazoratda esa test usulidan foydalanish mumkin. Chunki bu an'anaviy test usuli I.Tursunov va U.Nishonaliyevning ta'kidlashicha, obyektiv, ko'p sonli ta'lim oluvchilarni nazorat qilish, barchaga bir xil sharoit yaratish, operativ tekshirish kabi xususiyatlarga ega. Ammo egallangan malakani real hayotda tekshirish imkoniga ega bo'lmaganligi sababli, biz bu nazorat turini yakuniy nazoratda qo'llashni ma'qul deb hisoblaymiz.

Nazorat shakllari. O'quvchilarning chet tilidan olgan ko'nikma va malakalari yolg'iz (individual)/yoppasiga, og'zaki/yozma, bir tilda/ikki tilda tekshiriladi. Tekshirishning ushbu ko'rinishlari metodik manbalarda tavsiya qilingan va hozirgi kunda maktab amaliyotida tatbiq etib kelinmoqda. [3-305]

Thomas Kellaghan va Vincent Greaney (Using assessment to improve the quality of education, UNESCO 2001) nazorat olib borishning turli shakllari mavjud deb e'tirof etishgan. Ularga ko'ra nazorat shakllari og'zaki, tinglab tushunish, yozma, amaliy va kuzatuvchan bo'lishi mumkin. Ushbu nazorat shakllari yakka tartibda, kichik va katta guruhlarda hamda kompyuterlashtirilgan tizimda o'tkazilishi mumkin.[6-19]

Test o'tkazish. NCLRC (Assessing learning; Traditional tests, 2004) hujjatida ham test an'anaviy nazorat usuli sifatida yoritiladi. Unga binoan test talabalarning o'qish va tinglab tushunish ko'nikmalarini va til birliklari bo'lmish grammatik va leksik birliklarini nazorat qilishda qo'llanadi.[7-5]

Andrew Harrison [8] va Arthur Hughes [4] qo'llanish maqsadi va vazifalariga ko'ra testlarni to'rt turga ajratgan. Christine Coombe, Keith Folse, Nancy Hubley [9; 202–b.] esa o'z asarida testlarni qo'llanish maqsadi va vazifalariga ko'ra oltita turga ajratishgan.

Biz ham shu olimlarning fikriga qo'shilamiz va testlarni an'anaviy nazorat usuli sifatida ko'ramiz. Sababi, rivojlanish tarixining birinchi va ikkinchi davrlarida chet tilida bilim va ko'nikmalar baholangan va ular test vositasida amalga oshirilgan. Shu sababli aksariyat adabiyotlarda nazorat turi sifatida test atamasi qo'llanib kelinmoqda. Ammo yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib ta'kidlashimiz lozimki, bugungi kunda kommunikativ metodikaning maqsadi tildagi kompetensiyalarni rivojlantirish bo'lsa, bu maqsadga test orqali erishib bo'lmaydi. Shuning uchun biz ishimizda assestment terminini qo'llashni ma'qul topdik, chunki assestment an'anaviy va noan'anaviy nazorat turlarini o'z ichiga oladi.

B.H.Raximov va boshqalarning "Pedagogik texnologiyalar" nomli asarida testlarni qo'llash maqsadi va vazifalariga ko'ra uch turga ajratadi:

1. Intellektual rivojlanish darajasini aniqlovchi;
2. Pedagogik.
3. muayyan kasbga yaroqlilikni aniqlovchi testlar. Maqsaddan kelib chiqib vazifalar (funksiya) belgilanadi. [10-78]

J.Xasanboyevning-Pedagogika ilmiy asarida nazoratning quyidagi funksiyalari sanab o'tilgan; [11-398]

Nazoratning diagnostik funksiyasi. Nazorat natijasi orqali bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi. Nazoratning ta'lim oluvchilardagi bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish funksiyasi. Ta'lim funksiyasi, nazoratning tarbiyaviy funksiyasi, nazoratning baholash funksiyasi va nazoratning ta'lim oluvchilarda bilimga qiziqishni uyg'otish, jonli fikrlashga o'rgatuvchilik funksiyasi.[11-398] Saidumar

Saidaliyevning-Chet til o'qitish metodikasidan ocherklar qo'llanmasida quyidagi nazorat funksiyalari farqlanadi. [5-208]

Nazoratning aniqlash funksiyasi – unga talabalarning yangi material, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga ko'ra kuchli, o'rtacha va kuchsiz o'quvchilarga ajratish, shu asosida ishlash uslubini guruhga moslash vazifasi kiradi.

Ogohlantiruvchi nazorat o'qituvchiga qanday materialga alohida e'tibor berish kerakligini, talabalarning nazorat uchun tayyorlik darajasini, materiallarni bilish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Intiltiruvchi nazorat-nazorat ishlarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish bilan bog'liq va o'tilgan materialni o'zlashtirib olganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bunday nazorat xususiy xarakterga ega.

Umumlashtiruvchi nazorat ma'lum mavzu, chorak, yarim yillik va yillik materiallarni qamrab oladi va kompleks xarakterga ega bo'ladi. [5-208]

J.O.Tolipova-Pedagogik kvalimetriya asarida test topshiriqlarini didaktik material sirasiga kiritib, quyidagi funksiyalarni ajratadi. [12-21]

Test topshiriqlarining ta'limiy funksiyasi – test topshiriqlari talabalarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalaridagi asosiy kamchiliklarni aniqlash bilan birga, ularni o'z bilimlarini kengaytirish maqsadida fan asoslarini muntazam va tizimli o'rganishga undaydi.

Test topshiriqlarining tarbiyaviy funksiyasi – test topshiriqlari talabalar tomonidan to'g'ri javobni topish jarayonida muayyan bilish qiyinchiliklarini his qilish, muammoni hal etish maqsadida aqliy operatsiyalarni (tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish) bajarish orqali ularning shaxs sifatida rivojlanishiga imkoniyat yaratadi.

Test topshiriqlarining rivojlantiruvchi funksiyasi – test topshiriqlari talabalarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash va rivojlantirishga yordam beradi. Testlar natijasida talaba o'zining natijalarda qanday ulushga ega ekanligini anglab, kelgusi faoliyatdagi mas'uliyatni his etadi va shu asosda o'z-o'zini rivojlantiradi undaydi. [12-21]

Yuqorida keltirilgan nazorat jarayonida qo'llanadigan baholash texnologiyasi to'g'ri, sifatli, samarali va aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi uchun nazoratning vazifalari aniq belgilanishi lozim. Nazorat vazifalari quyidagilardan iborat:

Ta'limiy vazifa. Oldin o'rganilgan til materiali (ko'nikmalar) va shakllangan malakalarni takrorlash, mustahkamlash va rivojlantirish uchun tekshirish mashqlari va topshiriqlari bajariladi. Ularning barchasi ta'limiy ruhdagi o'quv tadbirlari tizimini tashkil qiladi. Nazorat chog'ida ham ta'lim beriladi.

Diagnostic (oldini olish) vazifa. Til o'rganish natijasi yaxshi yoki yomonligi o'z vaqtida tahlil qilinadi va vaziyatga qarab navbatdagi ishlar rejalashtiriladi.

Darsdagi vazifa va mashqlar tartibiga tuzatishlar kiritiladi. Kamchiliklar sababi aniqlanadi. Muallimning pedagogik faoliyatini shart-sharoitga moslab bajarishiga diagnostik nazorat yordam beradi.

Tuzatish vazifasini o'tovchi tekshiruv. Diagnostik nazorat bilan tuzatish birgalikda muttasil o'tkaziladi. Bu tekshiruvda aniqlanadigan o'zlashtirish darajasiga asosan nuqsonlarni to'g'rilash ijobiy natija bergan yoki bermaganligini o'qituvchi nazorat qiladi. O'qitish usullaridan tashqari, tekshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlar ham o'zgartirib boriladi.

Boshqaruv vazifasi. Behuda vaqt va kuch sarflamaslik uchun ta'lim jarayonini boshqarishni ta'minlashga qaratilgan tadbir bo'lib, eng samarali o'qitish usullarini topishga, til materialini va nutq malakalarini egallashda bu usullarni qo'llashga urinib ko'riladi.

Baholash vazifasi. O'quvchining faoliyatini doimo baholab turish. O'quvchining belgilangan topshiriqni o'z vaqtida bajarib ulgurishi muallim ishining ham mezonidir. Baho qo'yilishi o'quvchini rag'batlantirish bilan birga, uning bilimini darajalash imkonini beradi.

Ko'nikma va malaka ko'rsatkichlari baholar bilan o'lchanadi. O'quvchi faoliyatini ikki tomonlama baholash joriy qilingan: 1) mashg'ulotda faol yoki sust ishtirok etishi; 2) qilgan xizmati natijasi, ya'ni egallagan ko'nikma va malakaning sifati baholanadi. Ikkala yondashuv ham o'quvchi tirishqoqligini oshirishga rag'batlantiruvchi omil sanaladi.

Tekshiruvdan kutiladigan asosiy maqsad salbiy natijalarning oldini olishdir. O'quvchilarning ko'nikma va malakasini nazorat qilishdan tashqari, ularning intizomini tergash, o'qishda ichki turtki (motivatsiya)ni hosil qilish va ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishni takomillashtirish singari maqsadlar ham ro'yobga chiqariladi. Talabalarning chet tilini o'zlashtirishdagi yutuqlarini tahlil qilishning yagona yo'li to'g'ri tuzilgan assesmentdir. Ta'lim berish va ta'lim olish sifatini nazorat qiluvchi asosiy element – baholashdir. To'g'ri va sifatli tuzilgan assesment aniq vazifalarni amalga oshirishni maqsad qiladi. Bu vazifalar yod olish emas, balki malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish va real hayotda qo'llashni o'z ichiga oladi. Shuningdek, to'g'ri tuzilgan assesment talabalarga o'z-o'zini nazorat qilish, amaliy shug'ullanish, qayta shug'ullanish va fidbek olish imkoniyatlarini yaratadi. Bir so'z bilan aytganda, to'g'ri tuzilgan assesment izchil ta'lim tajribasining ajralmas qismi hisoblanadi. Demak, baholashning maqsadi va turlari kursning maqsad va vazifalari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi va o'quv yilining boshidanoq aniq belgilanishi zarur.

Ammo pedagoglar kursning mazmuni qanday va talabaga nimalarni o'rgatish kerak, o'qitishning qaysi metod va usullaridan foydalanish lozim degan savollarga katta e'tibor qaratishadi va talabalarning o'zlashtirishini qanday baholash kerak kabi savollarga uncha ahamiyat bermaydilar. Aynan shu holatlar nazorat jarayonida muammolarni keltirib chiqaradi. Bu esa o'z o'rnida o'qituvchining chet tilini baholash kompetensiyasi darajasini belgilab beradi.

Bizga ma'lumki, chet tili o'qituvchilari dars jarayonida ikki vazifani amalga oshirishlari lozim; ta'lim berish va nazorat qilish. Fan o'qituvchilari talaba testni yoki imtihonni topshira olishi, kurs mazmuni va dars berish jarayonining samarali kechishi haqida o'z mulohazalarini bildirishadi. Demak, shu kabi elementlar o'qituvchining fikriga bog'liq.[13] O'qituvchi assesmentning samarali, kurs kontentiga bog'langan, foydali va autentikligini bilishda besh tamoyilga yuzlanadi. Mazkur tamoyillar assesment turining o'rirliligini baholashda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Bular samaradorlik (Practicality), ishonchlilik (Reliability), yaroqlilik (Validity), qayta aloqa (Washback) va autentiklik (Authenticity). Samaradorlik assesment o'tkazishdan oldingi jarayon bilan bog'liq. Bu tamoyil assesment instrumentini tuzishda ketadigan mablag', ajratilgan vaqt va baholash jarayonini o'z ichiga oladi. [14-26]

“Yaxshi assesmentning xususiyati-samaradorligidir”. U o'qituvchi tomonidan do'stona tuzilgan bo'lishi lozim, o'qituvchi ma'lum vaqt oralig'ida hammaga tushunarli resurslarni ishlatgan holda assesment tuzishga, kuzatishga va baholashga qodir bo'lishi kerak.[9-202]

Tamoyillarning birinchisi samarador, aniq va tushunarli bo'lishi uchun bir qancha misollar keltiramiz. O'qituvchi assesment tuzish jarayonida quyidagi omillarga ahamiyat berishi shart:

- 1) assesment tashkillashtirishda sarflanadigan mablag';
- 2) assesment tuzishga va tekshirishga ketadigan vaqt;
- 3) assesment jarayonini kuzatish;
- 4) assesment natijalarini baholashda ishlatiladigan vositalar. [14-26]

Yuqorida keltirilgan omillar inobatga olinsa, assesment samarali bo'ladi, aks holda samarasiz deb tan olinadi. Misol uchun talabalarning gapirish malakasini baholash maqsadida o'tkaziladigan assesment jarayonida har bir talaba bilan yuzma-yuz suhbat o'tkaziladi. Ammo guruhda 30 nafar talaba mavjud. O'qituvchi bir talaba bilan suhbat o'tkazguncha qolgan 29 talaba bekor o'tiradi. Demak, bunday assesment samarasiz bo'lib, unga ajratilgan vaqt samarali taqsimlanmagan.

Tamoyillarning ikkinchisi-ishonchlilik (reliability). Bu tamoyil assesmentning ishonchli va izchil bo'lishini taqozo etadi. [15-19]

Arthur Huggesning fikriga ko'ra, assesmentning ishonchsizligi uning aniq bo'lmasligiga olib keladi. Uning ta'kidlashicha, assesment turi natijaning doimiyligini ta'minlab bersa, ishonchli bo'ladi, ya'ni talaba bir assesmentni turli vaqt oralig'ida, turli sharoitda topshirsa-da, natijasi o'zgarmasa bunday assesment ishonchlidir.[4] Arthur Hugges testning ishonchsiz bo'lishiga ikkita sabab ko'rsatadi.

Birinchi sabab – testning xususiyatlari va baholash usullari. Testda noaniq ko'rsatmalar, ikkilantiruvchi savollar va javoblarning o'xshashligi kabi muammolar mavjud bo'lishi mumkin.

Ikkinchi sabab – testlarning turli baholanishi. Shunday qilib, bir testni talaba turli sharoitlarda yoki turli vaqt oralig'ida bajarganda natijalar bir xil bo'lsa, bu testning ishonchliligini ko'rsatadi. Brown ishonchlilik tamoyilining xususiyatlarini quyidagicha tavsiflaydi:

- 1) ishochli test turli sharoitda izchilligini yo'qotmaydi;
- 2) baholashda aniq yo'llanmalar beradi;
- 3) aniq mezonlarga ega;
- 4) aniq vazifalarga ega.[14-27]

Assesmentning ishonchliligini oshirish uchun aynan subyektiv baholash jarayonining mezonlarini aniq va tushunarli tarzda yozish maqsadga muvofiq. Shu bilan bir qatorda o'qituvchilarning to'g'ri baholash kompetensiyasini oshirish maqsadida treyninglar o'tkazilishi lozim.[16-11] Assesmentning ishonchliligini yanada chuqurroq anglash maqsadida uning ishonchsizligi sabab bo'luvchi omillarni ko'rib chiqish kerak. Bular quyidagilar; talaba omili, baholash omili, ma'muriyat omili va test omili. Demak, nazoratning ishonchsiz bo'lishiga sabab bo'ladigan birinchi omil -talaba omili.

Test jarayoni va natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan talabaga bog'liq bo'lgan omillar - kasallik, imtihon hayajoni, kunning yomon o'tishi va boshqa jismoniy va ruhiy holatlardir. Shu bilan birga test oluvchining baholash kompetensiyasiga bog'liq. Sanab o'tilgan omillar test natijasiga salbiy ta'sir o'tkazadi.

Ikkinchi omil - baholovchining ishonchliligi. Insonning xatosi, noto'g'ri baholash test natijasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunga sabab baholovchining savodsizligi, baholash mezonining kamchiliklari, e'tiborsizlik va tajribasizlikdir. [14-28]

Uchinchi omil - ma'muriyat ishonchliligi. Test natijalarining ishonchsiz bo'lishiga yana bir sabab test jarayonining noto'g'ri tashkil qilinishidir. Test o'tkazish jarayoni muammosiz kechishida ma'muriyatning har bir daqiqani to'g'ri rejalashtirishining ahamiyati juda muhim.

Misol uchun tinglab tushunish imtihoni davomida audioni tinglash jarayonida tashqaridagi shovqin talabalarga diqqatini jamlash imkonini bermaydi. Bu esa test natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.[14-28]

To'rtinchi omil - test ishonchliligi. Ba'zida testning o'zi bir qancha salbiy oqibatlar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. To'rt tanlovli test turida javoblar diqqat bilan tuzilishi kerak. Ular birdek qiyinchilikka va uzunlikka ega bo'lishi lozim. Bundan tashqari, soni, tuzilishi, ma'nosi, vaqt taqsimoti aniq va to'g'ri tuzilishi kerak. Testda ikki to'g'ri javob bo'lishi yoki o'tilmagan materialdan savollar tuzilishi umuman mantiqqa to'g'ri kelmaydi. Bunday holat testning ishonchsiz natija berishiga olib keladi. [14-29]

Yaroqlilik - Brown va Abeywickrama tasnifiga ko'ra, test oldiga maqsad qilib qo'ygan malaka, ko'nikmani baholashga qaratilgan bo'lsa, yaroqli hisoblanadi. Samuel Messick fikricha yaroqlilik - baholashning aniqligi, mosligini dalillar va nazariy asoslar yordamida integral baxolashdir.[17-11] Demak, testning yaroqliligini test topshiruvchining chet tilidagi qobiliyati haqidagi ma'lumotda ko'rishimiz mumkin.

Autentiklik - testda qo'llangan vazifalarning real hayotda tilni qo'llashdagi sharoitga mutanosibligi demakdir.[18-23] Testdagi vazifalar va topshiriqlarda ishlatilgan vaziyatlar real hayotdagi vaziyatlarga imkon qadar yaqin bo'lishi kerak.

Test elementlari kontekstual bo'lishi lozim. Test uchun tanlangan mavzu ma'noli, o'rinli va qiziqarli bo'lishi shart. Real hayotdagi vaziyatlarni test vazifalariga kiritish va testning mazmuniga singdirish zarur. Bu talabalar chet tillarni ajratilgan bir mexanizm sifatida emas, balki kontekstda tanish sharoitlarda o'rganishlariga yordam beradi. Bunday yondashuv talabalarni kelajakda real hayotda chet tilini ishonch bilan qo'llashlariga katta hissa qo'shadi va ularning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Исмоилов А.А. Чет тилида рейтинг тизими асослари, тест таркиби ва турлари. – Т.,1997. – 3-б, 13 б.
2. Матякубова З.Н. Ўқувчилар билимини баҳолашда кўп танлов жавобли тест топшириқларидан фойдаланиш методи (умумий биология мисолида): Дисс. ... пед. фан. ном. –Т.; 2000. –14-б, 132 б.
3. Жалолов Ж.Ж. Чет тил ўқитиш методикаси. – Т.: 2012. – 427 б.
4. Arthur H. Testing for language teachers. – Cambridge University Press; Second edition, 2003. – P.75-82.
5. Саидумар Саидалиев. Чет тил ўқитиш методикасидан очерклар. – Наманган, 2004. – 211-240 б.
6. Thomas K., and Vincent G.Using assessment to improve quality of education. – Paris, 2001 (UNESCO; International Institute for Educational Planning). – 19 p.
7. National Capital Language Resource Center (NCLRC). Assessing learning; Traditional tests. In The essentials of language teaching, 2004. P-1-5.
8. Harrison A.A. Language testing handbook. Macmillan Press. 1993–P-145.
9. Christine Coombe, Keith Folse, Nancy Hubley. A practical guide to assessing English language learners. UniversityofMichigan, 2007. – 202 p.
10. Рахимов Б.А., Мавлянов А., Чориев В.Қ., Абдалов С.Р., Темирова Н.С. Педагогик технологиялар схемаларда. –Т.; —Fan va texnologiya||, 2009. Б.78.

11. Хасанбоев Ж ва бошқалар. Педагогика (педагогика назарияси ва тарихи). Олий ўқув юртлари учун дарслик. Ў.Р. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. –Тошкент; –Ношир, 2011. –456 б
12. Толипова Ж.О. Педагогик квалиметрия. –Тошкент 2017. –21 б.
13. Harding L., & Kremmel, B. Teacher assessment literacy and professional development.
14. Brown Ch. Principles of language Assessment. –2002.P-26-27.
15. Brown H.D. Principles of language learning and teaching. 1994. –228 p.
16. Linville H. Developing a content assessment instrument; Testing implications. Final project report. 2011, Unit 2, p.11.
17. Samuel M. Educational measurement. Macmillan, 1989. – P.11.
18. Ахмедова М.Х. Типология упражнений для развития речи на неродном языке // Молодой учёный, Международный научный журнал. – Казань, 2016. – №1(105). – С.776. 687-689.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 11 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).